

Eski Uygurcada Mañjuśrī Bodhisattva'yı Anlatan Bir Terim Üzerine

On a Term for Mañjuśrī Bodhisattva in Old Uyghur

Alican ÖZKAN

ORCID: 0000-0002-8445-7387 ◆ Ankara Üniversitesi, Eski Türk Dili Doktora Öğrencisi ◆
alicanozkan@uludag.edu.tr

Özet

Mañjuśrī Bodhisattva, bütün Budizm mezhepleri içerisinde çok önemli bir yere sahip olmakla birlikte özellikle Mahāyāna mezhebi içerisindeki en büyük müritlerden biri olarak kabul edilmektedir. Sanskritçede *Mañju* "güzel", *śrī* ise "iyi şans, fazilet, muhteşem efendi" anlamlarına gelmekte ve kendisi cehaleti yok etmek amacıyla ortaya çıkan "Bilgelik Bodhisattvası" olarak ortaya çıkmaktadır. Bodhisattva, Çince 文殊师利 (*Wén shū shī li*), Birman dilinde မုညသီရိ (*Mu juu seri*), Japonca 文殊 (*Monju*), 文殊師利 (*Monjushiri*) ya da 妙吉祥 (*Myōkissō*), Tibetçe *kdjam-dpal* ve Eski Uygurcada *Mançuşiri* ismiyle anılmaktadır. Çin kaynaklarına göre I. Köktürk Kağanlığı döneminde Türkler Budizmle ilişki içerisindeydi. Kuzey Zhou Hanedanının kurucusu olan Xiao Min Di, başkentinde bir Türk tapınağı yaptırmış ve halefi olan Ming Di ise Mukan Kağan'ın Budizm'i kabul ettiği noktada bir yazıt diktirmiştir. Ayrıca Kuzey Qi imparatoru tarafından Tapar Kağan'a gönderilen elçilik heyetinde bulunan Hui Lin isimli Budist rahip, Tapar Kağan'ın Budizm'i kabul etmesinde önemli rol oynamış ve ona *Mahāparinirvāna Sutra*'yı hediye etmiştir. 840 yılına gelindiğinde Ötüken Uygur Kağanlığının yıkılması sonucunda Uygurlar Kansu ve Tarım Havzası gibi çeşitli coğrafyalara göç etmişlerdir. Bunun sonucunda Budizm Uygurlar arasında etkisini artırmıştır. Günümüze ulaşan belgelerin en eski tarihisi IX. yüzyıla aittir. Bu durum çeviri faaliyetlerinin bu tarihte yoğunluk kazandığını göstermektedir. Popüler bir Bodhisattva olması sebebiyle Mañjuśrī Bodhisattva'nın birçok adı ve Budizm literatüründe onu anlatan pek çok terim bulunmaktadır. Makalede Tibet Budizmine ait Eski Uygurca *Mañjuśrīnāmasaṅgī* (Mañjuśrī'nin Niteliklerinin Övgüsü) eserine ait U 4736 (T III M 225) numaralı fragmanın c sayfasında geçen *v(a)şir kādiltürtäçi uluğ kādiltürtäçi* ibaresi ve anlamı üzerinde durulacaktır. Doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Veriler için *Turfanforschung-Digitales Turfan-Archiv*, metnin diğer dillerdeki versiyonları üzerine yapılan çalışmalar ve ilgili sözlükler kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mañjuśrī Bodhisattva, Tibet Budizmi, Eski Uygurca, Mañjuśrīnāmasaṅgī

Extended Abstract

Siddhartha Gautama was born to Śuddhodāna and Mahāmāyā, who ruled in the city of Kapilavastu (now Padaria in southern Nepal) and belonged to the Śākya tribe. At the age of 29, after encountering various afflictions such as birth, death, old age and disease on the streets of Kapilavastu, he went into a six-year retreat. As a result of the hermitage, he reached enlightenment at the age of 35 and became Buddha. After reaching the rank of Buddhahood, he travelled and preached in many places throughout his life to spread the Buddhism doctrine he established. The event that really enabled the spread and development of Buddhism was the acceptance of Buddhism by King Aśoka in 274-237 BC. This enabled the doctrine to spread within India and to neighbouring countries. In the first century AD, disagreements among believers on various issues led to schism. As a result, Buddhism was divided into sects such as Hīnayana (Small Vehicle), Mahāyāna (Great Vehicle) and Vajrayāna (Diamond Vehicle), which later emerged as a branch of Mahāyāna. Mañjuśrī Bodhisattva has a very important place in all sects of Buddhism, and is considered to be one of the greatest disciples, especially in the Mahāyāna sect. In Sanskrit, *Mañju* means "beautiful" and *śrī* means "good fortune, virtue, great master", and he appears as the "Bodhisattva of Wisdom" in order to destroy ignorance. Mañjuśrī, the personification of transcendent (superior) wisdom, is the first Bodhisattva mentioned in Buddhist texts. For this reason, his name is often mentioned in the Lotus Sutra in connection with Śakyamuni. He is known as the "Prince of Dharma" because of his deep wisdom. His mantra is "oṃ a ra pa tsa na dhīḥ" in Tibetan and "oṃ arapaṇa dhīḥ" in Sanskrit, and members of the Mahāyāna sect believe that worshipping him will give them permanent memory, wisdom, intelligence and eloquence. According to Chinese sources, the Turks were in contact with Buddhism during the First Kokturk Khaganate. Xiao Min Di, the founder of the Northern Zhou Dynasty, had a Turkish temple built in his capital and his successor Mukan Khan had an inscription erected at the point where he accepted Buddhism. In addition, the Buddhist monk in the embassy delegation sent to Tapar Khan by the North Qi emperor played an important role in Tapar Khan's

acceptance of Buddhism and presented him with the *Mahāparinirvāna Sutra*. By 840, as a result of the collapse of the Uighur Khaganate of Otuken, the Uighurs migrated to various geographies such as Kansu and the Tarim Basin. As a result, Buddhism increased its influence among the Uighurs. The oldest surviving documents date back to the IXth century. This shows that translation activities intensified at this time. This study is based on a certain phrase and its meaning in the Old Uyghur *Mañjuśrīnāmasaṃgīti* of Tantric Turkish Buddhism based on Tibetan Buddhism. For this reason, analysing the text, taking into account the previous studies on the text, the meanings of the phrase in different languages, and the term meanings within the Buddhist doctrine constitute the skeleton of the study. For this reason, the method of document analysis, also known as document analysis, which is used to analyse the content of written documents in detail and systematically. The Old Uighurs, who adopted the Buddhist faith, translated the terms into their language while translating the texts of their own faith into their language. As a result, the terms belonging to Mañjuśrī, which have an important place in all sects of Buddhism, have found their equivalents in Old Uyghur in many works, especially *Mañjuśrīnāmasaṃgīti*. The Old Uyghur phrase *v(a)şir kädiltürtäçi uluğ kädiltürtäçi ärür* is translated in the Sanskrit version as वज्रज्वालाकारालाक्षो वज्रज्वालाशरोरुहः । (*vajrajvālākārālākṣo vajrajvālāśiroruhah*) वज्रवेशो महावेशः शताक्षो वज्रलोचनः (*vajrāveśo mahāveśaḥ śatākṣo vajralocanaḥ*), In the Tibetan version *rdo rje 'bar ba mig mi bzañ / skra yañ rdo rje 'bar baste / rdo rje 'bebs pa 'bebs pa che / mig brgya pa ste rdo rje'i mig*, in the Chinese version as 熾焰金剛施惡眼 金剛頭髮如熾焰 金剛降臨大降臨 具足百眼金剛眼 (*Chì yǎn jīngāng shī è yǎn jīngāng tóufà rú yàn chì jīngāng jiànglín dà jiànglín jùzú bǎi yǎn jīngāng yǎn*). A footnote in BT VIII provides information about the section *v(a)şir kädiltürtäçi uluğ kädiltürtäçi ärür* in the Old Uyghur version. Kara and Zieme gave the meaning of "niederwerfen" for "kädiltür-" in the mentioned footnote and based on the example of "kärt-" used for humiliation in Kashgari's work, they said that the word in the Old Uyghur work is a translation of the Tibetan text with a second meaning. He translated the sentence in the text as "Vajra-Niederwerfender, großer-Niederwerfender. (He who brings down the Vajra, he who brings down the great)" (1976: 103). On page 84 of Wayman's work published in 1985, the relevant passage is translated as "diamond-chain and great chain". In the footnotes section of the work, Narendrakīrti (75-3-2) is translated as "a lightning-type lustre called "diamond" is emitted from all the pores. This is called a chain, and as these chains accumulate without encountering any obstacles, they are called 'great chains'." In 2020, the Khyentse Foundation published the Global Report on the 200th birthday of Jamyang Khyentse Wangpo. In the Global Recitation of MAÑJUŚRĪ-NĀMA-SAMGĪTI 《聖妙吉祥真實名經》全球持誦 [Universal Recitation of MAÑJUŚRĪ-NĀMA-SAMGĪTI] published by the Khyentse Foundation within the scope of Jamyang Khyentse Wangpo's 200th birthday celebrations in 2020, Sanskrit and Chinese versions of the text are given and English translation is made. The translation of the relevant passage on page 77 is "Vajra-cascade, great cascade". R. Davidson in *The Litany of Names of Mañjuśrī* translated the relevant passage as "...he is Vajravesha, in exalted possession... [...He is Vajravesha, in exalted possession...]" and added a footnote for the word Vajravesha and associated it with Vajravesha, one of the four gate guardians (1981: 28). In addition, the relevant passage in the Mongolian version *včir bayulyayčī yekede bayulyayčī* is given the meaning of "bayu-: to decrease or become smaller, to go down or go away, to fall; to descend, to get off, to get off a riding animal or bicycle; (aeroplane) to land; to settle, to camp; to stand by, to stand in the way; to surrender, to give up and give up" in the Mongolian-Turkish dictionary (Ferdinand, 2003:113). The phrase can be translated as "Lightning (sacred instrument used in Buddhist ceremonies as a symbol of 'durable goods') descender, marvellous descender"

Keywords: Mañjuśrī Bodhisattva, Tibetan Buddhism, Old Uyghur, Mañjuśrīnāmasaṃgīti

Giriş

Siddhartha Gautama, Kapilavastu (şimdiki Güney Nepal'deki Padaria) şehrinde hüküm süren ve Śakya kabilesine mensup olan Śuddhodāna ve Mahāmāyā'nın çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. 29 yaşında Kapilavastu sokaklarında doğum, ölüm, yaşlılık, hastalık gibi çeşitli ızdıraplar ile karşılaşması sonucunda altı yıl süren inzivaya çekilmiştir. İnziva sonucunda 35 yaşında aydınlığa ulaşmış ve Buddha olmuştur. Buddhalık mertebesine ulaştıktan sonra kurmuş olduğu Budizm öğretisini yaymak için hayatı boyunca pek çok yeri gezerek vaazlar vermiştir. Budizm'in yayılmasını ve gelişmesini gerçek anlamda sağlayan olay ise kral Aśoka'nın MÖ 274-237 yılında Budizm'i kabul etmesidir. Bu sayede öğretisi Hindistan içerisine ve komşu ülkelerine yayılma imkânı kazanmıştır. MS I. yüzyılda inanırların çeşitli konularda anlaşmazlıklar yaşaması, ayrışmayı beraberinde getirmiştir. Bunun sonucunda Budizm, Hīnayana (Küçük Taşıt), Mahāyāna (Büyük Taşıt) ve daha sonra Mahāyāna'nın bir kolu olarak ortaya çıkan Vajrayāna (Elmas Taşıt) gibi mezheplere ayrılmıştır (Tokyürek, 2019: 13-14).

Çin kaynaklarına göre Türklerin Budizm ile tanışmaları ilk olarak I. Köktürk Kağanlığı döneminde gerçekleşmiştir. Kuzey Zhou hanedanının kurucusu olan Xiao Min Di'nin, başkent Changan'da bir Türk tapınağı yaptırdığı, halefi olan Ming Di'nin de Mukan Kağan'ın Budizm'i kabul ettiği noktaya bir yazıt diktirdiği bilgisi geçmektedir. Ayrıca, Kuzey Qi imparatoru tarafından Tapar Kağan'a gönderilen elçilik heyeti içerisinde bulunana Hui Lin isimli Budist rahibin Tapar Kağan'ın Budizm'i kabul etmesinde önemli rol oynadığı ve ona Mahāparinirvāna Sutra'yı hediye ettiği bilgisi de yer almaktadır. Bu kaynaklar dışında I. Köktürk Kağanlığı döneminde dikilmiş olan ve bugün Çeçerleg Müzesinin bahçesinde sergilenen Bugut yazıtı da Türklerin o dönemde Budizm ile ilişki içerisinde olduklarını kanıtlamaktadır (Elverskog, 2020: 22). Bugut yazıtının B-3 bölümünde daha önce vefat etmiş olan Tapar Kağan'a, iki kağan tarafından Budizm'e ait bir dinî tören yaptırıldığı söylenmektedir (Ōsawa, 2021: 67). II. Köktürk Kağanlığında da vezir Tonyukuk, Bilge Kağan'ın Budizm'i devlet dini olarak kabul etme önerisine karşı çıkmıştır (Taşağıl, 2018: 369).

840 yılında Ötüken Uygur Devletinin yıkılması sonucunda Uygurlar çeşitli bölgelere göç etmek durumunda kalmışlardır. Bu hareket sonucunda Kansu ve Tarım Havzasına yerleşen Uygurlar bölgede bulunan Budist Toharlar ve Soğdlar ile münasebet içerisinde bulunmuş ve Budizm'in öğretilerini yaymak için çeviri çalışmalarına başlamışlardır. Günümüze ulaşabilen belgeler incelendiğinde de en eski çevirinin IX. yüzyılda yapıldığı görülmektedir. Buradan hareketle, çeviri çalışmalarının en erken IX. yüzyılda başladığı çıkarımı yapılabilir (Ağca, 2021: 36).

Yüan Hanedanlığının kurucusu olan Kubilay Han'ın Budizm'i devlet dini olarak kabul etmesi sonucunda da Tibet Budizmi Uygurlar arasında etkisini artırmıştır. O dönemde Moğol hâkimiyeti altında bulunan Uygurlar; Tibetliler ve Moğollar arasında âdeti bir köprü görevi görmüştür. Tibet Budizmine ait eserler XIII-XIV. yüzyıllarda Eski Uygurcaya çevrilmiştir (İsi, 2021: 13).

Mañjuśrī Bodhisattva

Budizm içerisinde popüler bir yere sahip olan Mañjuśrī Bodhisattva; Sanskritçe *Mañjuśrī*, Çince 文殊师利 (*Wén shū shī li*), Birman dilinde မဇ္ဈိမ္ဗိရိ (*Mu juu seri*), Japonca 文殊(Monju), 文殊師利 (*Monjushiri*) ya da 妙吉祥 (*Myōkissō*), Tibetçe *kjam-dpal* isimleriyle bilinmektedir. (Buswell-Lopez 2013:1302). Bodhisattva Amitābha ya da Akśobhya'nın oğludur. Tasvirlerinde elinde tuttuğu pustaka sebebiyle Tanrıça Prajñāpāramitā ile yakından ilişkilendirilmektedir (Jordan, 2004: 188). Sanskritçe *Mañju* "güzel", *śrī* ise "iyi şans, fazilet, muhteşem efendi" gibi anlamlara gelmektedir (Tokyürek, 2019: 122). Budizm'de *avidyā* "cehalet" kişinin gerçeğe ulaşmasını ve onun acı çemberinden kurtulmasını engellemektedir. Bu öğreti Mañjuśrī'nin "Bilgelik Bodhisattvası" olarak yaratılmasının temelini teşkil etmektedir (Zieme, 1977: 85). Hīnayāna mezhebi Śāriputra'yı, Mahāyāna mezhebi ise Mañjuśrī'yi en büyük mürit olarak görmektedir (Tokyürek, 2019: 123).

Aşkın (üstün) bilgeliğin kişileştirilmiş hâli olan Mañjuśrī, Budist metinleri içerisinde sözü edilen ilk Bodhisattva'dır. Bu sebeple adı sık sık Śakyamuni ile bağlantılı bir şekilde *Lotus Sutra*'da geçmektedir (Getty, 1914: 96). Derin bilgiğe sahip olması sebebiyle "Dharma Prensi" olarak bilinmektedir. Mantrası, Tibetçe "om a ra pa tsa na dhīḥ", Sanskritçe "om arapacana dhīḥ" şeklindedir ve Mahāyāna mezhebine mensup kişiler ona tapınmanın kendilerine kalıcı bir hafıza, bilgelik, zekâ ve belagat kazandıracığına inanmaktadır (Bhattacharyya, 1958: 100).

Mañjuśrī Bodhisattva, ününün fazlalığı ve büyük bir bodhisattva olması sebebiyle farklı farklı birçok tasvire sahiptir. Getty (1914: 95) eserinde bu tasvirleri önce bir tablo olarak sunmuş daha sonra da

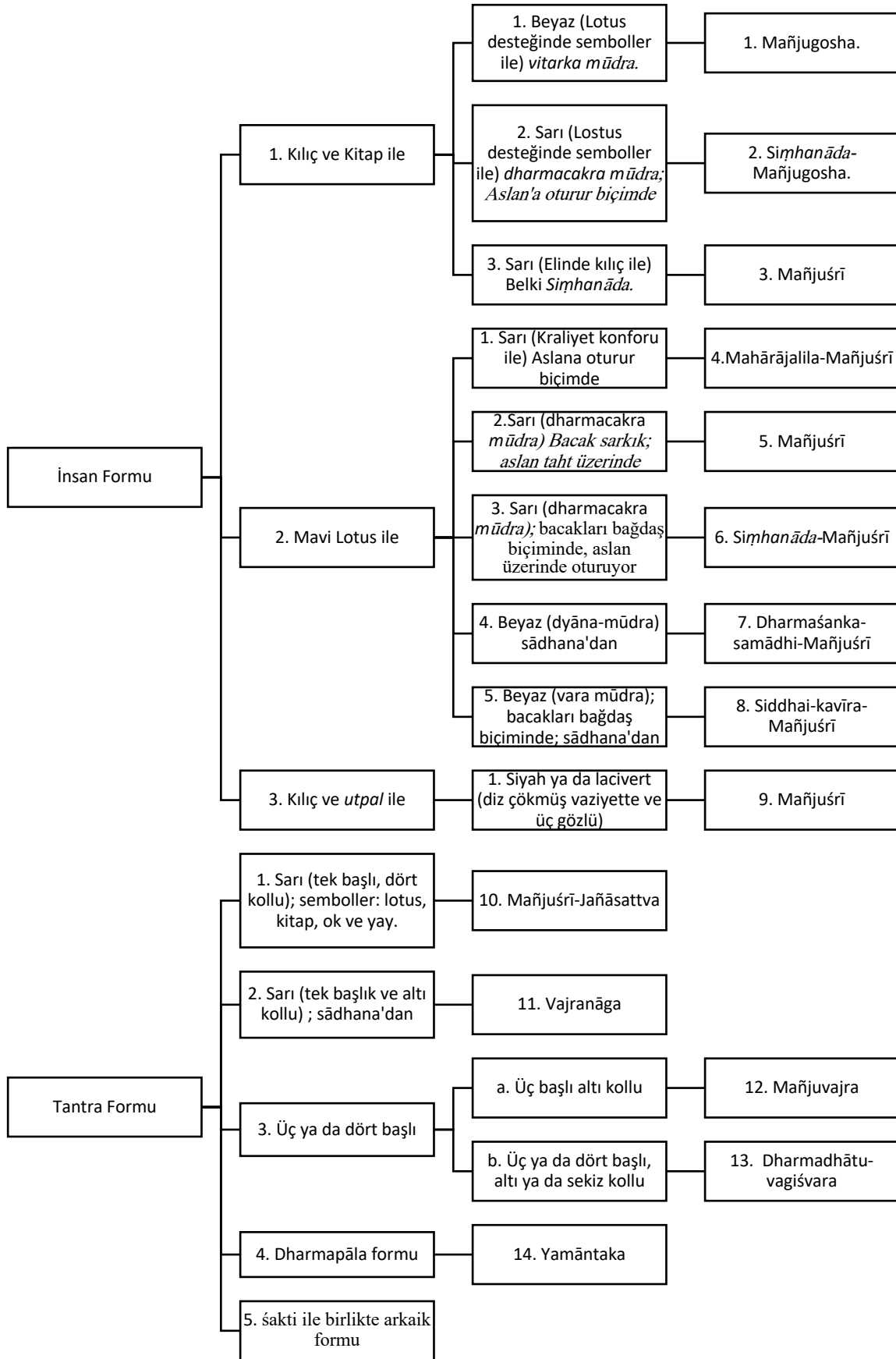
ayrıntılı olarak incelemiştir. Getty tarafından oluşturulan tablonun çevirisi makale içerisinde Tablo 1 olarak verilmiştir. A. Wayman ise Jayapaṇḍita'nın Tibetçe çalışmasının 154b-5, 156a-5 ve 169b-6 sayfalarında geçen Mañjuśrī'nin 44 formunu listelemiştir (1985: 25-26).

Genel olarak tasvirler incelendiğinde Mañjuśrī'nin iki, dört, altı veya sekiz kola sahip; sarı, sarı-kırmızı, kırmızı, beyaz, erimiş altın, saf altın, siyah ve lacivert renklerinde; lotus, aslan ya da aslan taht üzerinde olduğu görülmektedir. Tüm bunlarla birlikte genellikle sağ elinde çift taraflı yanan bir kılıç tutmaktadır. Bu kılıç, *Prajña Khadga* yani "bilgelik kılıcı" olarak adlandırılmaktadır. Kılıç içerisinden çıkan nur ışığı ile cehaleti yok edecek olan bilginin keskinliğini sembolize etmektedir (Powers, 2007: 263). Diğer bir elinde de *Prajñāpāramitā Sūtra*'nın (Bilgelik'in Mükemmelliği Sutrasi) üstünde bulunduğu bir lotus çiçeği tutmaktadır. Bu çiçeğin sapı bir lotus kökü şeklinde hafifçe kıvrılır. Yükseldikçe üç farklı dala ayrılmaktadır. Bir tarafında tohum, merkezinde çiçek ve diğer tarafından açılmamış bir tomurcuktur.

Resim 1. Mañjuśrī'nin Beş Formu Tasviri

Budizm öğretisinde bu durum *traiyadhvika* olarak Sanskritçe'de geçen Geçmiş Zaman Buddha (Dīpankara), Şimdiki Zaman Buddha (Śakyamuni) ve Gelecek Zaman Buddha (Maitreya)'yı temsil etmektedir. Merkezdeki çiçeğin açma yeri de yine önemlidir. Çiçek genellikle Mañjuśrī'nin kulak seviyesinde açılmıştır. Bu durum da bir çiçek nektarının arıları çekmesi gibi Buddhadharma'nın konuşulan ya da fısıldanan öğretilerinin müritleri çekmesini sembolize etmektedir (Beer, 2015, 197). Kendisi bir lotus çiçeği üzerinde ya da aslan/aslan taht üzerinde tasvir edilmektedir. Lotus; saflığı, döngüsel var oluşun kusurlarından kurtulmanın önemini, aslan ise gücü ve kuvveti sembolize etmektedir (Powers, 2007: 263). Bunlardan ayrı olarak Lotus çiçeği üzerinde *Prajña Khadga*'nın olduğu, birden fazla kollu şekilde ve her elinde farklı bir kutsal objenin bulunduğu (ok, yay, vajra vb.) tasvirleri de bulunmaktadır.

Tablo 1. Mañjuśrī'nin Formları (Getty, 1914: 95)

Yöntem

Bu çalışma, Tibet Budizmine dayalı Tantrik Türk Budizmine ait Eski Uygurca Mañjuśrīnāmasaṃgīti eserinde geçen belirli bir ibare ve onun anlamı üzerine yapılmıştır. Bu sebeple metnin incelenmesi, metin hakkında daha önceden yapılmış çalışmaların dikkate alınması, ibarenin farklı dillerdeki anlamlandırmaları, Budizm öğretisi içerisindeki terim anlamları çalışmanın iskeletini oluşturmaktadır. Bu sebeple yazılı belgelerin içeriğini ayrıntılı ve sistematik olarak analiz etmek için kullanılan belge incelemesi ya da diğer bir adıyla doküman analizi yöntemi kullanılmıştır (Kıral, 2020: 173).

Veri Toplama Aracı

Eski Uygurca ile alakalı bölüm Turfanforschung-Digital Turfan-Archiv'de bulunan U 4736 (T III M 225) fragmanından ve BT VIII'den, metnin Sanskritçe, Tibetçe, Çince versiyonları ve bunların çevirileri için kaynakça kısmında ayrıntılı künyeleri bulunan Davidson (1981), Wayman (1985) Khyentse Foundation (2020) eserler kullanılmıştır. İlgili ibarenin anlamlandırılması ve analizi için Soothill ve Lewis (1937), Nadalyaev vd. (1969), Clauson (1972), Beer (1999), Lessing (2003), Buswell ve Lopez (2013), Kidambi ve Kaya (2013), Tokyürek (2019), Wilkens (2021) gibi kaynaklardan yararlanılmıştır.

Bulgular

Budizm inancını benimsemiş olan Eski Uygurlar kendi inançlarına ait olan metinleri dillerine çevirirken terimleri de tercüme etmişlerdir. Bunun sonucu olarak Budizm'in bütün mezheplerinde mühim bir yeri olan Mañjuśrī'ye ait olan terimler, başta *Mañjuśrīnāmasaṃgīti* olmak üzere birçok eserde Eski Uygurca olarak kendine karşılık bulmuştur.

Eski Uygur külliyatında geçen Mañjuśrī Bodhisattva ile ilgili terimler Tokyürek (2019: 123-124) tarafından şöyle sıralanmıştır:

bilge biliglig küçlüg erdemlig atlig teñri burkan (BTII/1118-1119) "Bilgeligi₂ güçlü, erdemli adlı tanrı Buddha."

çoğ yalın edgü erdemke tükellig atlig teñri burkan (BTII/1226-1228) "Parlak₂ iyi erdeme tam sahip adlı tanrı Buddha."

hua çeçek tutdaçı atlig teñri burkan (BTII/1027-1029) "Lotus çiçeği tutan adlı tanrı Buddha."

iduklarnıñ iligi atlig teñri burkan (BTII/646-647) "Kutsalların lideri adlı tanrı Buddha."

küçlüg küsünlüg edgülig erdemlig yügmek atlig teñri burkan (BTII/495-497) "Güçlü kuvvetli, iyi, erdemli yığın adlı tanrı Buddha."

kirtgünçlüg tınlıglarnıñ yüküñülükü kinayan mahayan nomlar soka öz tözi kirsiz arıg mañsusirika yükünür biz (BTXIII/32/1-3) "İmanlı canlıların saygı gösterdiği Hīnayāna ve Mahāyāna öğretilerine girip kirsiz temiz Mañjuśrī'ye saygıyla eğiliriz."

mañsusiri bodisatavıg okıyu yarlıkap mahanayaparivara atlig sudur nomug (BTXIII/36/4-5) "Mañjuśrī Bodhisattva'yı çağırıp Mahānāya-parivāra adlı Sūtra'yı."

tözün kutlug bodisatav (AY/34d/7-8) "Asil kutlu Bodhisattva."

urı bolmış mañsusiri bodisatav kutıña yükünür men (AY/30/17-18) "Genç olmuş Mañjuśrī Bodhisattva saadetine eğilirim."

H. İsi (2022: 203-209) eserinde, Mañjuśrī ile ilgili terimleri şu şekilde sıralamıştır:

kizleg darnitin bolmış: Anakşara Mantra-Yonir (gizli dhāraṇī'den olmuş)

arıg yundaçı yég üstünki göden uğuşluğ: Snātako Gautamo ' Graṇīḥ (arınmış en yüce Guatama

Soylu)

mançuşiri urı/ urı bolmış mançuşiri: Kumārabhūta (görünüşte genç olarak kalma)
yumşak seviglig ünlüg: Mañjughoṣā (nazik ve sevimli sesli)
alķu kizleg darnilerniñ yörügin törötteçi: Sarva Mantrārtha Janako (tüm gizli dhāraṇīlerin yorumu).

“v(a)şir kädiltürtäçi uluğ kädiltürtäçi” sözü ve anlamları üzerine

Turfanforschung Digitales Turfan-Archiv’de bulunan ve *Mañjuśrīnāmasaṃgīti* metninin Eski Uygurca versiyonuna ait olan U 4736 (T III M 225) numaralı fragmanın c sayfasında bulunan ilk üç satır şu şekildedir:

(1) *yalınayu turur [v(a)şir]-lığ irig katır közlüg ärür :*

y’lyn’yw twrwr [vçyr]-lyq ‘yryk ä’tyr kwyzlwk ‘rwr ,,

(2) *yalınayu turur v(a)şir [saç]-lığ y(i)mä ärür : v(a)şir kädiltürtäçi uluğ*

y’lyn’yw twrwr vçyr [s’ç]-lyq ym’ ‘rwr ,, vşyr k’dyltwrt’çy ‘wlwq

(3) *käñilürtäçi ärür: yüz közlüg ärip v(a)şir közlüg ärür :: :*

k’tyldwrt’çy ‘rwr,, ywz kwyzlwk ‘ryp vşyr kwyzlwk ‘rwr ,,,, ,,

İlgili bölümün Sanskritçe karşılığı:

वज्रज्वालाकरालाक्षी वज्रज्वालाशिररुहः । (*vajrajvālākārālākṣo vajrajvālāśiroruhah*)

वज्रावेशो महावेशः शताक्षी वज्रलोचनः (*vajrāveśo mahāveśah śatākṣo vajralocanaḥ*)

Tibetçe karşılığı:

/ rdo rje 'bar ba mig mi bzañ /

/ skra yañ rdo rje 'bar baste /

/ rdo rje 'bebs pa 'bebs pa che /

/ mig brgya pa ste rdo rje'i mig /

Çince karşılığı:

熾焰金剛施惡眼 金剛頭髮如焰熾 金剛降臨大降臨 具足百眼金剛眼 (Chì yàn jīngāng shī è yǎn jīngāng tóufà rú yàn chì jīngāng jiànglín dà jiànglín jùzú bǎi yǎn jīngāng yǎn) şeklindedir. Çince 金剛降臨大降臨 (jīngāng jiànglín dà jiànglín) cümlesinde geçen 金剛 (jīngāng): “elmas/ (Sanskritçe ‘vajra’ kelimesi için kullanılan bir çeviri, yıldırım ya da mistik bir silah)/ Budist ikonografisinde koruyucu bir ilah” anlamlarına, 降臨 (jiànglín): “inmek, varmak, gelmek” anlamlarına, 大 (dà): “büyük, geniş, yüce” anlamlarına gelmektedir. Bu sebeple ilgili bölümün çevirisi “ vajra indiren, yüce indiren” şeklinde yapılabilir (Chinese-English Dictionary, t.y.).

Eski Uygurca versiyonunda geçen v(a)şir kädiltürtäçi uluğ kädiltürtäçi ärür ibaresi hakkında BT VIII’de bir dipnot ile bilgi verilmiştir. Kara ve Zieme bahsi geçen dipnot içerisinde kädiltür- için “niederwerfen” anlamını vermiş ve Kaşgarlı’nın eserinde kært- kelimesinin aşağılama amacıyla kullanılan örneğinden yola çıkarak Eski Uygurca eserde geçen kelimenin ikinci bir anlam ile Tibetçe metnin çevirisi olduğunu söylemiştir. Metindeki cümleyi ise “Vajra-Niederwerfender, großer-Niederwerfender. (Vajrayı yere indiren, büyük yere indiren)” şeklinde çevirmiştir (1976: 103).

Wayman’ın 1985 yılında yayımlamış olduğu eserinin 84. sayfasında ise ilgili bölüm için “diamond-chain and great chain (elmas zincir ve büyük zincir)” çevirisi yapılmıştır. Eserin dipnotlar bölümünde ise Narendrakīrti (75-3-2)’nin “tüm gözeneklerden “elmas” adı verilen şimşek tipi bir parlaklık yayılır. Bu, zincir olarak adlandırılır ve bu zincirler hiçbir engele karşılaşmadan biriktikçe ‘büyük zincir’ adı verilir.” açıklamasına yer vermiştir.

Khyentse Foundation tarafından 2020 yılında Jamyang Khyentse Wangpo'nun 200. doğum günü kutlamaları kapsamında çıkarılan Global Recitation of MAÑJUŚRĪ-NĀMA-SAMĠTĪ 《聖妙吉祥真實名經》全球持誦 [MAÑJUŚRĪ-NĀMA-SAMĠTĪ'nin Evrensel Okunuşu] eserinde Metnin Sanskritçe ve Çince versiyonları verilerek İngilizce çevirisi yapılmıştır. Sayfa 77 içerisinde ilgili bölümün çevirisi “Vajra-cascade, great cascade¹” şeklindedir.

R. Davidson *The Litany of Names of Mañjushri* eserinde ilgili bölümde “...he is Vajravesha, in exalted possession... [...O, Vajraveśa'dır, yüce bir varlığa sahiptir...]” şeklinde bir çeviri yapmış ve Vajraveśa kelimesi için bir dipnot eklemiş ve kelimeyi dört kapı koruyucunsan biri olan Vajraveśa ile ilişkilendirmiştir (1981: 28).

Ayrıca Moğolca versiyonu içerisinde ilgili bölüm *vçir bayulyayçĭ yekede bayulyayçĭ* Moğolca-Türkçe sözlük içerisinde “bayu-: azalmak veya küçülmek, aşağıya inmek veya gitmek, düşmek; alçalmak, inmek, binek hayvanı veya bisikletten inmek; (uçak) karaya inmek; yerleşmek, kamp kurmak; yanında durmak, yolda durmak; teslim olmak, ümidini kesip vazgeçmek” anlamları verilmiştir (Ferdinand, 2003:113). İbare, “Yıldırım (Budist törenlerinde ‘dayanıklı eşya’ sembolü olarak kullanılan kutsal alet) indirici, muhteşem indirici” şeklinde çevrilebilir (Hayırsever, 2023: kişisel görüşme).

Eski Uygurca kelimenin anlamı için Eski Uygurca hakkında yazılmış olan en güncel sözlük olması sebebiyle Wilkens'ın 2021 yılında yayımlanmış olduğu “Eski Uygurcanın El Sözlüğü” eserinde käd-: “(kıyafet) giymek, takmak, (zırh) donanmak” , *kädil*-: “giyinmek, giydirilmek; yeniden doğmak, ruh göçü yaşamak, (başka bir vücuda) girmek, (mec.) (farklı bir şekle) girmek; (tehlikeye) ulaşmak, (tehlikeden) etkilenmek” anlamları verilmiş ve *kädiltür*- kelimesi için “manası belirsiz” denilmiştir (2021: 352-353). Bununla birlikte *DTS*² (1969: 293) ve *EDPT*³ (1972:700) içerisinde kelimenine *käd*- ve *kädil*- biçimleri bulunmakta *kädiltür*- biçimi bulunmamaktadır.

Ayrıca Tibet Budizmine ait Eski Uygurca metinler incelenmiş ancak *kädiltür*- biçimi tanımlanamamıştır. Uçar tarafından hazırlanan doktora tezinde ise kelimenin *kädil*- biçimi için “donanmak” anlamı verilmiştir (2009: 562).

Sonuç ve Tartışma

Budizm öğretisi içerisinde Vajrāñkuśa, Vajrapāśa ve Vajrasphoṭa ile birlikte Vajradhātumañḍala'nın dört kapı koruyucusundan biri de Vajrāveśa (वज्रावेश)dir. *Prajñāpāramitānayasūtra*'ya göre on yedi tanrılı mañḍala'nın Rasavajra'sına karşılık gelir (Tanaka, 2018: 96). Vajrāveśa (elmas zırh) diğer üçü ile birlikte erkek savaşçılar olarak vücut bulmuş silahlardır. O, tıpkı bir zırhın muharebede bir savaşçıyı koruduğu gibi yogiyi karmik engellerden ve kirlerden koruyan yansıtıcı meditasyonun (dhayāna) sarsılmaz koruyucu yogasını temsil etmektedir (Krist, 2016: 133-136).

Ancak Mañjuśrīnāmasaṃgīti metni içerisinde geçen kelimenin kapı koruyucusundan ziyade Mañjuśrī'nin bir ismi olarak geçmekte ve diğer isimlerle birlikte Mañjuśrīnāmasaṃgīti'nin özünü oluşturmaktadır. Nāmamantrārthāvalokinī, uygulayıcıya bu isimleri mantralara dönüştürmesi için bir sādhana (meditatif uygulama) sağlar. Bu mantralar tüm varlıkların yararı için zikredilir ve sonra Vajradhātu-mañḍala'nın genişletilmiş bir versiyonu olan Vajradhātu-mahāmañḍala'ya yerleştirilir ve tefekkür edilir (Wisdom-Library, 2023).

¹ Kelimenin Türkçe karşılığı kaskat olarak geçmektedir. TDK'nin Güncel Türkçe Sözlüğünde kaskat kelimesi için “şelale; Köşk, saray vb.nin bahçesinde yapılan yapay şelale; basamaklı yer; çağlayan şeklinde dökülen herhangi bir şey” anlamları verilmiştir.

² Drevne Tyurskiy Slovar'

³ An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish

Eski Uygurca *Mañjuśrīnāmasaṃgīti* eserine ait olan U 4736 fragmanın c sayfasında geçen “v(a)şir kädiltürtäçi uluğ kädiltürtäçi ärür” cümlesinde geçen *v(a)şir kädiltürtäçi* kelimesi Vajraveśa teriminin Eski Uygurca karşılığı olarak verilmiştir. Sanskritçe *veś* kelimesi “dış görünüş; gösteriş; hileli görünüş” anlamlarına gelmektedir (Kidambi ve Kaya, 2013: 289). *veśa* kelimesi ise “elbise, giyim, süs, yapay dış görünüş, varsayılan görünüm, (Ayrıca genellikle: görünüm, dış görünüş, genel olarak görünüm” anlamlarına gelmektedir (Monier-Williams, 1899: 1019).

Sonuç olarak, Eski Uygurca *v(a)şir kädiltürtäçi* kelimesi Sanskritçe vajrāveśa kelimesinin birebir çevirisi durumundadır. Bu durumda kelime “vajra görünümüne büründürülmüş” şeklinde anlamlandırılabilir. Ancak kelime hakkında diğer dillerdeki bilgiler dikkate alındığında Mañjuśrī Bodhisattva için Narendrakīrti'nin açıklamasındaki gibi “bütün gözeneklerinden elmas (vajra) adı verilen şimşek benzeri bir ışık saçan” anlamında terimsel olarak kullanılmıştır. *uluğ kädiltürtäçi* ise “yüce görünüme büründürülmüş” olarak çevrilirken terimsel olarak “saçılan bu ışıkların bir araya gelerek yüce bir görünüme bürünmesine sahip olan” anlamlandırılabilir.

U 4736 (T III M 225) numaralı fragmanın c sayfasında bulunan ilk üç satırın çevirisi ise şu şekilde yapılabilir: “Alev saçan vajra ile donatılmış korkutucu gözleri vardır. Ayrıca alev saçan vajra ile donatılmış saçları vardır. O, vajra vücuduna büründürülmüş, yüce görünüme büründürülmüş olandır. O yüz göze sahiptir, o vajra gözlere sahiptir.”

Kaynakça

- Ağca, F (2021). Dillik Ölçütlere Göre Eski Uygurca Metinlerin Tarihlendirilmesi. Ankara: TDK Yayınları.
- Beer, R (1999). The Encyclopedia of Tibetan symbols and motifs. Boston: Shambhala Publications.
- Buswell, RE, Lopez DS (2013). The Princeton Dictionary Of Buddhism. Princeton: Princeton University Press.
- Chinese-English Dictionary (t.y.). ET, 04.09.2023, Erişim: www.mdbg.net
- Clauson, SG (1972). An Etymological Dictionary Of Pre–Thirteenth Century Turkish. Oxford: Oxford University Press.
- Davidson, RM (1981). “The Litany of Names of Mañjuśrī Text and Translation of the Mañjuśrīnāmasaṃgīti”. İçinde Strickmann, M (Ed.). Mélanges chinois et bouddhiques [= Tantric and Taoist Studies in Honour of R. A. Stein, Vol. 1]. Bruxelles: Institut belge des hautes études chinoises, 1(20): 1-69.
- Elverskog, J (2020). Budist Uygur Edebiyatı (çev. Ağca M ve Uzunkaya D). Ankara: TDK Yayınları.
- Khyentse, F (2020). Global Recitation of MAÑJUŚRĪ-NĀMA-SAMGĪTI: In Celebration of the 200th Birthday of Jamyang Khyentse Wangpo. ET, 04.09.2023, Erişim: <https://khyentsefoundation.org/manjushri-nama-samgiti-text-for-download-and-print/>
- İsi, H (2021). Eski Türkçe Tantrik Bir Metin: Uşñiṣa Vijayā Dhāraṇī Sūtra. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İsi, H (2022). Tantrik Türk Budizmi Metinlerinde Budist Şahsiyet ve Varlıklar Tematik ve Dilsel İnceleme. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Kara G, Zieme P (1977). Die uigurischen Übersetzungen des Guruyogas „Tiefer Weg“ von Sa-skya Pañḍita und der Mañjuśrīnāmasaṃgīti. Berlin: Akademie-Verlag. (Berliner Turfantexte VIII)

- Kidambi S, Kaya K (2013). Hindî-Türkçe Sözlük. Ankara: TDK Yayınları.
- Krist, G (2016). Research and Conservation in the Western Himalayas. Viyana: Böhlau Verlag.
- Lessing, F (2003). Moğolca-Türkçe Sözlük 1 (Çev. Karaağaç, G). Ankara: TDK Yayınları.
- Nadalyaev VM, Nasilov DM, Tenişev ER ve Şçerbak AM (1969). Drevne Tyurskiy Slovar'. Leningrad: Nauka.
- Ōsawa, T (2012). Birinci Eski Türk Kağanlığı'nda Umna Kağan'ın Güzergâhı ve Onun Oynadığı Siyasi Ve Kültürel Rol Üzerine 2007-2008 Yılındaki Moğol Ve Japon Ortak Yüzey Araştırmalarına Göre. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten, 60 (1): 59-76.
- Ölmez M, Uzunkaya U (2017). Eski Uyğurcada Tibet Budizmi. Belleten, 65 (1): 61-89.
- Powers, J (2007). Introduction to Tibetan Buddhism (2. bs.). New York / Colorado: Snow Lion Publications.
- Soothill WE, Lewis H (1937). A Dictionary of Chinese Buddhist Terms. London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co. Ltd.
- Tanaka, K (2018). An Illustrated History Of The Mañḍala: From İts Genesis To The Kālacakratantra. Boston: Wisdom Publications.
- Taşığıl, A (2012). Göktürkler I-II-III. Ankara: AKDİTK TTK Yayınları.
- Tokyürek, H (2019). Eski Uyğur Türkçesinde Budizm ve Maniheizm Terimleri. Ankara: TDK Yayınları.
- Uçar, E (2009). "Altun Yaruk Sudur V. Kitap Berlin Koleksiyonundaki Fragmanların Transliterasyonu ve Transkripsiyonu Açıklamalar ve Dizin". Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Wayman, A (1985). Chanting the Names of Mañjuśrī: The Mañjuśrī Nāma-saṃgīti Sanskrit & Tibetan Texts. Boston: Shambhala Publications.
- Wisdom-Library (2023). Vajravesha maddesi. ET, 31.07.2023, Erişim: <https://www.wisdomlib.org/definition/vajravesha>
- Zieme, P (2015). Local Literatures: Uighur. İçinde Silk JA, von Hinüber O, Eltschinger V (Ed.), Literature and Language, Brill's Encyclopedia of Buddhism, Vol I. Leiden: Brill, Pp. 871-882.

Çatışma Beyanı

Çalışmanın herhangi bir aşamasında maddi veya manevi bir çıkar sağlanmamıştır.

Yayın Etiği Beyanı

Bu makalenin planlanmasından, uygulanmasına, verilerin toplanmasından verilerin analizine kadar olan tüm süreçte "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Bu araştırmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamıştır. Bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.